

TAIKOMOSIOS EMBLEMOS VILNIAUS BAŽNYČIOSE IR JŲ LITERATŪRINIAI ŠALTINIAI

Veronika Gerliakienė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros asistentė

Taikomosios, arba neliteratūrinės, emblemos terminą (*angewandte Emblematik, ausserliterarische Emblematik*) pasiūlė vokiečių mokslininkai, įvardydami tokias emblemas, kurias aptinkamos ne literatūrinėje, bet taikomojo arba dekoratyvinio meno srityje¹. Mokslinėje literatūroje joms apibrėžti vartojama ir „dekoratyviosios emblematikos“ sąvoka. Dėl tokios vartojimo srities taikomoji arba dekoratyvioji emblema laikoma veikiau menotyrininkų, o ne literatūrologų tyrimų objektu, tad filologinių darbų, skirtų jos analizei, nėra itin daug². Šiuo

straipsniu norėtume prisidėti prie tų negausių filologų darbų ir parodyti, kad dėmesio verta ne tik emblemos piešinio ikonografija, bet ir jos žodinė dalis.

Termino semantika rodo, kad emblema atsirado ir plėtojosi būtent kaip dekoratyvinis elementas. Iš graikų kalbos kilusio žodžio „emblema“ (*emblēma, atos*) pirmosios reikšmės yra tokios: 1) įdėjimas, įjungimas; 2) graviruotas, išraižytas ar iškaltas ornamentas, naudojamas plokštės ar lentelės puošybai; 3) skiepas³.

¹ Michael Bath, *Speaking Pictures. English Emblem Books and Renaissance Culture*, New York: Longman Publishing, 1994, 8.

² Paminėtini: Bath, 1994; Alison Saunders, *The Sixteenth-Century French Emblem Book. A Decorative and Useful Genre*, Genėve: Librairie Droz, 1988; Mario Praz, *Studies in Seventeenth-Century Imagery*, Roma: Edizioni di storia e letteratura, 1964; William Sebastian Heckcher, *Art and Literature: Studies in Relationship*, Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1985. Įdomų straipsnį apie šių laikų reklamos emblemiškumą parašė garsus literatūrinės emblemos tyrinėtojas Peteris Maurice'as Daly – „Modern Advertising and the Renaissance Emblem: Modes of Verbal and Visual Persuasion“, *Word and Visual Imagination: Studies in Interaction of English Literature and the Visual Arts*, ed. by Karl Josef Höltingen, Peter M. Daly and Wolfgang Lottes, Erlangen: Universitätsbund, 1988. Daug darbų apie neliteratūrinę emblematiką yra paskel-

bęs Alanas R. Youngas: pvz., *Emblematic Flag Devices of the English Civil Wars 1642–1660*, ed. by Alan R. Young, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1995 (aptariamai embleminių devizų motyvai karinėse vėliavose); „The Emblematic Decoration of Queen Elisabeth I's Warship the 'White Bear', *Emblematica* 3, 1988, 65–77 (nagrinėjama karalienės Elžbietos karinio laivo „White Bear“, pastatyto 1564 m., atnaujinto 1599 m., embleminė puošyba); *English Tournament Imprese*, New York: AMS Press, 1988 (nagrinėjamos turnyruose naudotos imprezos). Lietuvoje publikuotų filologinių taikomųjų emblemos tyrinėjimų nėra. Nebent būtų galima paminėti menotyrininkės Dalios Klajumienės monografiją *XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004), kur kiek plačiau aptariamos emblemiškos inskripcijos, esančios Šv. Dvasios vienuolyno sienų tapyboje.

³ *A Greek-English Lexicon*, comp. by Henry George Liddell and Robert Scott, Oxford: Clarendon Press, 1985, s. v. emblēma.

Klasikinėje lotynų kalboje žodis „emblema“ taip pat turi techninio termino prasmę ir pirmiausia reiškia inkrustaciją meno dirbiniuose⁴.

Literatūrinių emblemų kūrėjai irgi akcentavo emblemų praktinio pritaikymo galimybę. Todėl emblemų rinkinių įžangose dažnai galima rasti autoriaus arba knygos leidėjo rekomendacijų publikuojamas emblemas panaudoti puošybiniams tikslams. Pavyzdžiui, vienas pirmųjų prancūzų emblemų kūrėjų Gilles Corrozet savo veikle *Hecatomgraphie* (1541 m.) rašo, kad šia knyga gali naudotis įvairių sričių menininkai ir amatininkai – emblemos tinka dailininkams, skulptoriams, siuvinėtojams, auksakaliams ir emaliuotojams⁵. Kai 1560 m. Lione buvo išleistas nepaprastai puošnus Paolo Giovio ir Gabrielio Simeono emblemų vertimas į prancūzų kalbą, jo antraštė skelbė: *Ke-tureiliai, sukurti pagal pono Pauliaus Džiovijaus ir mesiro Gabrielio Simeono emblemų devizas, idant būtų panaudoti vitražuose, apkaustuose, ant durų ir paveikslų, taip, kaip skaitytojui patiks juos pritaikyti*⁶. Ir pats „emblemos tėvu“ tituluojamas Andreas Alciati (1492–1550) ne sykį kalbėjo apie dekoratyvinę emblemų pritaikymą: pirmojo savo emblemų leidimo dedikacijoje imperatoriškajam patarėjui, vokiečių humanistui Konradui Peutingeriui (1531 m.), 1551 m.

Emblematum liber leidime, taip pat dažnai cituojamame laiške bičiuliui Calvi (1522 m.)⁷.

Praktinė emblemų knygų nauda buvo višutinai pripažįstama, tad menininkai ir amatininkai, atlikdami puošybinius darbus, dažnai turėdavo po ranka emblemų ar panašaus turinio spausdintos medžiagos ir tiesiog ją kopijuodavo, kartais kiek supaprastindami, kai ką pridurdami ar atmesdami, priklausomai nuo sąlygų, kurias diktavo atlikimo technika ir erdvė.

XVI–XVII a. taikomosios emblemos pavyzdžių būta nepaprastai daug – jomis buvo dekoruojami papuošalai, ginklai, indai, baldai, kilimai, varpai, durys, pastatų sienos, lubos ir daugybė kitų objektų. Šiame darbe nagrinėjamos emblemos, pritaikytos bažnyčių interjerui – luboms ir skliautams (kampams).

Šiuo metu veikiančiose Vilniaus bažnyčiose yra išlikusios 27 taikomosios emblemos, datuojamos XVII–XVIII a. Architektūros puošyboje aptinkama emblema šiek tiek skiriasi nuo literatūrinės. Pastaroji XVII a. turėjo nusistovėjusią trinarę konstrukciją iš lemos, ikonos ir epigramos⁸. O bažnyčiose epigramos buvo atsisakyta, tad regime supaprastintą variantą – tik piešinio ir lemos (inskripcijos) junginį.

Žodinė emblemos dalis ir bus mūsų svarstymų pagrindas. Bandysime nustatyti, ar menininkai, emblemomis puošę Vilniaus bažnyčias, naudojami kokia nors spausdinta medžiaga. Jei taip, kokių autorių emblemos buvo

⁴ *Oxford Latin Dictionary*, ed. by P. G. W. Glare, Oxford: Clarendon Press, 1983, s. v. emblēma.

⁵ *Aussy pourrant ymagers et tailleurs
Painctres, brodeurs, orfevres, emailleurs
Prendre en ce livre aulcune fantasie*

Comme ilz feroient d'une tapisserie. (Cit. iš: Saunders, 1988, 263)

⁶ *Tetrastiques faitz sur les devises du Seigneur Paulo Jovio, et de Messire Gabriel Simeon, pour servir en verriers, chassiss, galleries, et tableaux, ainsi qu'il plaira au lecteur de les accommoder.* (Cit. iš: Saunders, 1988, 264)

⁷ Praz, 1964, 24.

⁸ Plačiau apie sudedamąsias emblemos dalis žr. Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata. Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, 54–59.

panaudotos minėtų bažnyčių puošybai ir kaip tiksliai jos buvo perkeltos į architektūrinę erdvę.

Pateikiame veikiančiose Vilniaus bažnyčiose išlikusių emblemų inskripcijų sąrašą:

Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus arkikatedroje:

1. Malo mori quam foedari⁹;

2. Signavit et vivit;

3. His ornari et mori;

4. Te nunquam timui¹⁰;

Šv. Onos koplyčia Šv. Jonų bažnyčioje:

5. Ibi licet esse securis;

6. [Ama]ra in dulcia vertam;

7. Co[...] expers;

8. Invisa nocenti;

9. Una salus;

10. [...]co[...]ex;

11. Nec Salomon in omni gloria sua;

12. Dat faciles ad superos vias¹¹;

13. Beatam me dicent omnes generationes¹²;

Šv. Jonų bažnyčios vidurinė nava (virš presbiterijos):

14. Feriar dum audiar;

15. Frangor, non flector;

16. Aliis serviendo consumidor;

17. Caesa triumpho;

Šv. Jonų bažnyčios vidurinė nava (virš vargonų):

18. Dum flagrat, flagrat;

19. Mihi sunt in odia chare;

20. Ex procellis vegetior;

21. Purum et candescit magis;

Šv. Teresės bažnyčia:

22. Adversa secundam;

23. Accendit illuminat;

24. Fortitudo et decor;

25. Extinctos animat;

26. Nutrit et protegit;

27. Utrumque coronat.

Šių emblemų inskripcijų ieškojome remdamiesi dviem fundamentiniais emblemų sąvadais. Visų pirma – VUB Retų spaudinių skyriuje esančia knyga *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI und XVII Jahrhunderts*, herausgegeben von Arthur Henkel und Albrecht Schöne, Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler, 1996. Kita knyga yra viena didžiausių XVII a. „emblemų enciklopedijų“ – *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus, explicatus, et tam sacris, quam profanis eruditionibus ac sententiis illustratus a Philippo Picinello*, Coloniae Agrippinae, 1695. Šie leidiniai leido nustatyti dvylikos emblemų kilmę. Pateikus užklausą internete, pavyko rasti dar keturių įrašų kilmę. Visų šešiolikos įrašų eilės numeriai yra paryškinti. Kokia yra kitų inskripcijų istorija, kol kas negalime atsakyti.

Pradėjus rinkti medžiagą, iškilo pirminių ir antrinių šaltinių klausimas. Kokia literatūra naudojosi bažnyčių dekoro kūrėjai: ar jie patys buvo susipažinę su garsiausių XVI a. em-

⁹ Įrašą pateikiame pgl. *Inscriptiones ecclesiarum Vilnensium. Inskrypcje Wileńskich kościołów. Vilniaus bažnyčių įrašai*, t. 1, sudarė ir parengė Włodzimierz Appel ir Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Aidai, 2005, 96, nes dabar matomas įrašas *A malo moritur quam fedari* yra beprasmiškas raidžių rinkinys.

¹⁰ Įrašą pateikiame pgl. *Inscriptiones ecclesiarum Vilnensium. Inskrypcje Wileńskich kościołów. Vilniaus bažnyčių įrašai*, 99, nes dabar matomas įrašas *Te nunquam timido* yra nesuprantamas.

¹¹ Koplyčioje matoma inskripcija užrašyta klaidingai – *Dat faciles ad superos vires*.

¹² Įrašas ant koplyčios lubų užrašytas klaidingai – *Beatam me dicens omnes generationes*.

blemų kūrėjų veikalais ir pasirinko puošybinę tematiką atitinkančią emblemas arba tik jų lemas, ar jie naudojosi antrine medžiaga – pavyzdžiui, šventųjų biografijomis, kuriose jau galėjo būti panaudotos tam tikros emblemų inskripcijos, tikusios šventojo būdai pailiustruoti.

Kalbant apie Šv. Teresės bažnyčioje esančias emblemas, į šį klausimą jau atsakyta. Menotyriminės Tojanos Račiūnaitės disertacijos pagrindu parengtoje studijoje *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas* minimos dvi šv. Teresės iliustruotos biografijos, kuriomis daugiausia rėmėsi XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus basųjų karmelitų bažnyčią dekoravęs tapytojas¹³.

Apie Šv. Jonų bažnyčioje esančias emblemas tokių duomenų neturime. Išsamiausiame šiai bažnyčiai skirtame Vlado Drėmos veikalė¹⁴ visiškai neaptariama mus dominančios Šv. Onos koplyčios ir bažnyčios vidurinės navos sienų tapybos ikonografija, nepateikiamos daugelio emblemų nuotraukos.

Žinių apie Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčios emblemas, jų antrinius šaltinius taip pat nėra. Peržvelgę neseniai publikuotas pirmąsias šv. Kazimiero biografijas¹⁵, sekimo šiais antriniais šaltiniais nenustatėme.

Manydami, kad bandymas nustatyti pirminius emblemų inskripcijų šaltinius galėtų atskleisti dar netyrinėtų imitacijos ar kompozicijos atvejų ir leistų naujai pažvelgti į Vilniaus bažnyčias puošiančias emblemas, pateikiame tyrimo rezultatus.

Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus arkikatedroje:

(1) *Malo mori quam foedari* (labiau noriu mirti negu susiteršti). Dorumą, tyrumą ir sąžiningumą reiškiančią emblemą su tokia pat inskripcija aptikome minėtame Arthuro Henkelio ir Albrechto Schönes XVI–XVII a. emblemų sąvade¹⁶. Į sąvadą ji pateko iš vokiečio Joachimo Kamerarijaus (Joachim Camerarius, 1534–1598) emblemų, pateikiama nuoroda ir į italų Paolo Giovio (1483–1552) ir Battista Pittoni (1687–1767) imprezų rinkinius. Literatūrinės emblemos ikonoje vaizduojamas šermuonėlis – dorumo, tyrumo ir skaistumo simbolis. O tiek ikoną, tiek leimą paaiškinanti eiliuota epigrama, kurios buvo atsisakyta bažnyčios interjere, yra tokia:

*Omnibus antistat recti mens conscia rebus:
Hoc bene emi vita tu quoque crede decus.*

(Visiems dalykams prieštarauja protas, žinantis tai, kas teisinga: tikėk ir tu, kad šį gėrį ne per brangu nupirkti net už gyvybę.)

Šv. Kazimiero koplyčioje embleminės kompozicijos ikoną atitinka stiuko lipdinys – šalia minėto įrašo, užrašyto banguojančioje juostoje, matyti angelas, rankose laikantis apskritą skydą, kuriame taip pat vaizduojamas šermuonėlis.

Taigi šiuo atveju bažnyčios lipdinių autorius¹⁷ tiksliai nukopijavo literatūrinę emblemą

¹³ Tojana Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, 212.

¹⁴ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997.

¹⁵ *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004.

¹⁶ *Emblemata*, 465.

¹⁷ Manoma, kad tai buvo Vazų dvaro architektas Constantino Tencalla (Viktoras Petkus, *Vilniaus arkikatedros bazilikos koplyčios*, Vilnius: 1994, 30).

mą, išsaugodamas ir formą, ir turinį. Jis taikliai pasirinko dorumą, tyrumą ir sąžiningumą simbolizuojančią emblemą, norėdamas pailustruoti gerai žinomą šv. Kazimiero biografijos detalę, kai šis atsisakė ne tik artimųjų, bet ir gydytojų siūlomo vienintelio būdo pasveikti – atsiduoti glamonėms bei sueičiai – ir pasirinko verčiau mirti negu susitepti.

Ankstyvosiose šv. Kazimiero biografijose liudijama, kad žodžius *Malo mori quam foedari* pasakęs pats šv. Kazimieras. Pirmasis tai pamini Zacharijas Ferreris (1520/1521 m.), vėliau pakartoja Grigalius Svencickis (1604 m.) ir Petras Skarga (1610 m.)¹⁸. Tačiau XVI a. tai buvo ir labai populiarios emblemos lema. Todėl išties sunku pasakyti, kuriuo gi šaltiniu naudojosi koplyčios dekoro autorius. Puošybiniai darbai buvo atliekami 1623–1636 m., tad jis galėjo būti matęs tiek Ferrerio ir vėlesnes šv. Kazimiero biografijas, tiek emblemas. Galime manyti, kad ši inskripcija atsirado šv. Kazimiero koplyčios skliaute nukopijavus literatūrinę emblemą, nes biografijose iliustracijų nebuvo, o taikomojoje emblemoje matyti ir ta pati lema, ir ta pati ikona, kaip ir literatūrinėje emblemoje.

(2) *Signavit et vivit* (pažymėjo [kryžiaus ženklų] ir gyvena). Šis dabar matomas įrašas nėra nei kokios nors literatūrinės emblemos inskripcija, nei kokia kita citata. Tačiau tokią gramatiškai teisingai užrašytą eilutę galima interpretuoti kaip aliuziją į šv. Kazimiero gyvenimą, paženklintą tikėjimu ir malda.

Anksčiau šioje vietoje buvusi eilutė iš Giesmių giesmės (Gg 8,6) – *Signaculum supra cor*

¹⁸ *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, 63, 137, 185.

(antspaudas ant širdies)¹⁹. Tokiais žodžiais Sužadėtinė kreipiasi į Sužadėtinį: *Padėk mane kaip antspaudą ant savo širdies*²⁰. Prielaida, kad ši Šventojo Rašto eilutė galėjo būti panaudota kaip kokios nors literatūrinės emblemos lema (tokių atvejų pasitaiko), nepasitvirtino. Tačiau tai jokių būdu nepaneigia aptariamios kompozicijos emblemiškumo.

Šventojo Rašto citatoje užkoduotą raginimą visa širdimi atsiduoti Viešpačiui atliepia ir vaizdinio semantika. Stiuko angelo rankose esančiame apskritame skyde vaizduojama širdis, vainikuota karališka karūna – Švč. Marijos Vardo emblema. Ji simbolizuoja žmogų, sekantį Viešpaties tarnaitės Marijos pavyzdžiu²¹.

(3) *His ornari et mori* (būti papuoštam šiais [ženklais] ir mirti). Beveik identiška inskripcija pateikiama Henkelio ir Schönes sąvade kaip jau minėto Joachimo Kamerarijaus kūrinys, taip pat pateikiama nuoroda į italų Francesco Colonna (1433–1527) ir Luca Contile (1505–1574) imprezų rinkinius²². Visgi Šv. Kazimiero koplyčioje esanti emblema nėra tiksliai literatūrinės emblemos kopija.

Literatūrinėje inskripcijoje vietoj jungtuko *et* vartojamas kitas – *His ornari aut mori*. Greta pateikiamoje ikonoje vaizduojami trys vainikai, supinti iš alyvos šakelių, lauro ir ąžuolo lapų, simbolizuojantys šlovę ir garbę. Bū-

¹⁹ Petkus, 1994, 30 (įsivėlus spausdinimo klaidai užrašyta *signaculus*); Vytautas Ališauskas, Mindaugas Paknys, *Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčia. Vadas*, Vilnius: Aidai, 2004, 55.

²⁰ Čia ir toliau pateikiamas arkivyskupo Juozapo Jono Skvirecko Senojo Testamento vertimas iš lotynų kalbos (*Šventasis Raštas*, Vilnius: Vaga, 1991).

²¹ Ališauskas, Paknys, 2004, 55.

²² *Emblemata*, 1256.

tent tokią emblemos reikšmę patvirtina ir epigrama, nepateikiama bažnyčios interjere:

*Fronde oleae, lauri, quercus contexta corolla
Me decoret, sine qua vivere triste mihi.*

(Iš alyvos, lauro ir ąžuolo lapų supintas vainikas tepapuošia mane, be jo man nemielia gyventi.)

Vadinasi, inskripciją reikėtų versti: *Būti papuoštam šiais vainikais arba mirti.*

Koplyčioje vaizdinė emblemos dalis yra visiškai kitokia. Šalia banguojančios juostos su įrašu *His ornari et mori* matome stiuko angelo laikomą skydą, kuriame vaizduojamas kryžius su erškėčių vainikėliu bei apačioje gulinčia kaukole ir lelijos. Todėl įvardį *his* reikėtų sieti būtent su šiais objektais²³.

Ikonografijoje kryžius ir jo papėdėje gulinti kaukolė simbolizavo Golgotos kryžių. Ant Golgotos kalvos, pasak krikščionybės tradicijos, nukryžiuojamo metu po kryžiumi gulėjusi Adomo kaukolė. Kadangi dėl Adomo nuodėmės žmonija prarado amžinąjį gyvenimą, Kristaus auka ant kryžiaus tapo būtina, kad atpirtų žmonių kaltes²⁴. Kryžių supančios lelijos – gerai žinomas skaistumo ir tyrumo simbolis.

Kalbant apie šv. Kazimierą, kryžius ir lelijos buvo šio šventojo atpažinimo ženklai, liudijantys jo pasirinkto kelio šventumą, jo skaislumą, žemiškojo gėrio išsižadėjimą. Panašias

²³ Šiuo atveju nesutikčiau su *Inscriptiones ecclesiarum Vilnensium* leidinio rengėjais, siūlančiais šį įvardį sieti tik su lelijomis (*Inskrypcje Wileńskich kościołów. Wilniaus bažnyčių įrašai*, 99). Tiek vaizdinė emblemos dalis, tiek virš visos emblemos esanti Michelangelo Palloni freska vaizduoja du ženklus, įteikiamus šv. Kazimierui – lelijas ir kryžių, kurie yra šio šventojo atributai.

²⁴ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, s. v. kaukolė.

mintis kelia ir šios dekoratyviosios emblemos inskripcija – likti tyram ir ištikimam savo pasirinkimui ir mirtį pasitikti lyg atpildą.

Taigi ši kartą koplyčios dekoru autorius improvizuoja pagal gerai žinomą literatūrinę emblema, suteikdamas jai visiškai kitą idėjinį turinį, derantį prie visą koplyčios puošybą vienijančios šv. Kazimiero pamaldumo išaukštinimo temos.

Net ir nenustatę (4) inskripcijos autorystės, galime daryti išvadą, kad bendra tema – šv. Kazimiero gyvenimo šventumas – jungia visas skliautų emblemas į savotišką ciklą nepriklausomai nuo skirtingos emblemų kilmės. Dėl teminio parinkimo principo ir modifikacijų emblemos puikiai dera, vienu ar kitu aspektu atliepdamos bendrą temą ir kartu gražiai ir simetriškai užpildydamos architektūrinę erdvę.

Šv. Onos koplyčia Šv. Jonų bažnyčioje²⁵:

(5) *Ibi licet esse securis* (ten galima būti saugiems). Dievišką tikinčiųjų apsaugą reiškiančios emblemos su tokia inskripcija autorystė priklauso XVI a. prancūzų emblemos kūrėjai Georgia'i Montanea'i (Georgette de Montanay, 1540–1571)²⁶. Literatūrinės emblemos ikonoje vaizduojama višta, po savo sparnu slepianti jauniklius nuo viršum sklandančio pelio. O prancūzų kalba rašytoje epigrame paaiškinama: kaip višta po savo sparnu slepia

²⁵ Ši koplyčia buvo vadinama Mažosios kongregacijos arba Švč. Megelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, Šv. Mykolo arkangelo ir Šv. Angelų Sargų koplyčia (Drėma, 1997, 161).

²⁶ *Emblemata*, 850; Picinellus, 1695, lib. IV, cap. XXX, 357.

jauniklius nuo jų tykančio plėšrūno, taip Viešpats globoja tikinčiuosius ir saugo juos nuo šėtono²⁷.

Dieviškosios globos palyginimas su višta, sparnais dengiančia viščiukus, minimas Mato bei Luko evangelijose: *Jeruzale, Jeruzale! Tu žudai pranašus ir užmuši akmenimis tuos, kurie pas tave siūsti. Kiek kartų norėjau surinkti tavo vaikus, kaip višta surenka savo viščiukus po sparnais, o tu nenorėjai!* (Mt 23,37; Lk 13,34)²⁸. Ši Šventojo Rašto vieta tapo gana populiariu embleminiu motyvu. Panašią emblemą galima išvysti ir Šv. Teresės bažnyčioje, tik su kitokia inskripcija – *nutrit et protegit* (maitina ir sergsti).

Dekoratyviojoje emblemoje epigrama, kaip ir visais kitais atvejais, nepateikiama, tačiau tas pats tapybinis siužetas (vaizduojama višta, globianti savo viščiukus, ir danguje sklendžiantis peslys), rodo, kad šiuo atveju Montanea'os emblema buvo nukopijuota be didesnių pakeitimų.

(6) *[Ama]ra in dulcia vertam* (kartumą pakeisiu saldumu). Pagal Picinellą, emblema su tokia lema simbolizuoja dieviškąją malonę²⁹. Jis rašo: *Apis supra thymum, ingentis amaroris herbam, figurata, epigraphen refert: [...] Amara in dulcia vertam. Ita Divina gratia quosvis af-*

²⁷ *Comme la poule assemble sous ses ailes
Les poulets siens, du Milan les gardant,
Ainsi aussi le Seigneur ses fideles,
De l'Antechrist leur ennemi mordant.
Le Chretien soit q ceci entendant.
Que si ailleurs il cherche seureté,
Cuidant fuir; il tombe sous le dent
De l'ennemi par sa temerité.*

²⁸ Čia ir toliau pateikiamas kunigo Česlovo Kavaliausko Naujojo Testamento vertimas iš graikų kalbos (*Naujas Testamentas*, Kaunas, Vilnius, 1988).

²⁹ Ši emblema gali simbolizuoti ir meilę, tačiau aplinka, kurioje yra mūsų nagrinėjamoji inskripcija, tokią reikšmę verčia atmesti (Picinellus, 1695, lib. VIII, cap. I, 57).

*flicti aut peccaminosi pectoris nostri amarores suavissima dulcedine condire novit. S. Macarius: „Gratia, quod amarum est, mutat in dulce; quod autem asperum, in planum“ (S. Macar. Hom. 16)*³⁰.

Tačiau taikomojoje emblemoje nupiešta ne bitė, bet alyvmedis. Kalbėdamas apie šio augalo simboliką, Picinellas pateikia panašią lemą – *Ex amara dulcedo* (iš kartumo saldumas), kurios autorius yra Franciscas Raulinas³¹. Tai dieviškąją auką reiškianti emblema: *Oleae radix, cortex, ac folia saporem habent amarissimum; fructum vero insigni dulcetudine plenum. Unde Raulinus inscripsit: Ex amara dulcedo. Ita Divina supplicia initio quidem amaros praeferunt terrores, paulo tamen post ipsorum fructus suavissimis solatiis erit refertus*³².

Taigi šiuo atveju dekoratyvioji emblema Šv. Onos koplyčioje yra sudaryta panaudojus vienos literatūrinės emblemos lemą, o kitos – ikoną, ir simbolizuoja dieviškąją malonę.

(8) *Invisa nocenti* (nekenčiantis piktadario). Šią inskripciją mini Picinellas: *Ciconia serpentem lacerans, epigraphen subjunctam habet: invisat nocenti. Principis vel Judicis haec idea est, qui in sceleratos sine discrimine animadvertunt. [...] Nam ut sapienter monet S. Augustinus „Eris Deo amicus, si odisti, quos odit, ita et amabis*

³⁰ Bitė, pavaizduota ant čiobrelio, labai karčios žolės, primena epigrafą: [...]Kartumą paversiu saldumu. Taip ir dieviškoji malonė bet kokius mūsų niekingos ir nuodėmingos širdies „kartumus“ moka „pagardinti“ švelniausiu saldumu. Šv. Makarijas rašo: „Malonė kartumą paverčia saldumu, o nelygumą – lygumu“ (Šv. Makarijas, Hom. 16).

³¹ Picinellus, 1695, lib. IX, cap. XXV, 320.

³² Alyvmedžio šaknis, žievė ir lapai yra nepaprastai kartūs, o vaisiai ypatingo saldumo. Todėl Raulinas įrašė: „Iš kartumo saldumas“. Taip ir dieviškoji auka iš pradžių pasirinko „karčius“ baisumus, tačiau netrukus jų vaisiai buvo pilni švelniausios paguodos.

quod amat“ (S. Aug. in Psal. 44)³³. Ši emblema simbolizuoja teisėją. Taip pat ji gali reikšti ir pamokslautoją, kuris laikosi minėto principo nepaliaujamu uolumu ir rūpesčiu naikindamas ydas.

Nors plika akimi ir sunku įžiūrėti tapybinį siužetą koplyčioje, pats faktas, kad tokia ar panaši inskripcija daugiau emblemų sąvaduose neminima, verčia manyti, jog tai turėtų būti tiksliai literatūrinės emblemos kopija.

(9) *Una salus* (vienintelis išsigelbėjimas). Tokia inskripcija Henkelio ir Schönes emblemų sąvade minima du kartus. Pirma, tai Joachimo Kamerarijaus emblemos lema³⁴. Šios emblemos ikonoje vaizduojamas elnias, su besirangančiomis ant nugaros gyvatėmis bėgantis prie netoliese šniokščiančio šaltinio. Antikos laikais elnias buvo laikomas gyvatės priešū ir naikintoju. Ta pačia reikšme jis pasirodė ir Viduramžiais krikščionybės dailėje: su elniu buvo tapatinamas Kristus, stovintis ant gyvatės, t. y. šėtono galvos³⁵. Šio motyvo atsiradimą paskatino Šventojo Rašto eilutės: *Kaip elne ilgisi tekančio vandens, taip aš ilgiausiu tavęs, Dieve* (Ps 42 (41),2). Jas pakartoja epigrama, atskleidžianti ir inskripcijos, ir ikonos simboliką:

*Una salus Deus, pia mens solam hanc cape
pressa*

³³ Picinellus, 1695, lib. IV, cap. XVIII, 246: *Gandras, draskantis gyvatę, vaizduojamas su epigrafu „Nekenčiantis piktadario“. [...] Tai valdovo arba teisėjo simbolis, kurie neišskirdami baudžia [visus] nusikaltėlius. [...] Kaip išmintingai perspėja šv. Augustinas, „būsi Dievo bičiulis, jei nekęsi to, ko Jis nekenčia, ir mylėsi tai, ką Jis myli“ (šv. Aug., In Psal. 44).*

³⁴ *Emblemata*, 470. Be to, pateikiama nuoroda į italo Girolamo Ruscelli (1500 – apie 1566) imprezas. Šią emblemą mini ir Picinellus, 1695, lib. V, cap. XV, 184.

³⁵ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, s. v. elnias.

Aerumnis, sitiens cervus ut ardet aquas.

(Vienintelis išsigelbėjimas yra Dievas; tik jo siek, pamaldžioji siela, prislėgta sunkumų, kaip kad ištroškęs elnias veržiasi prie vandens.)

Antra, tai ispano Juano de Horozco y Covarrubiaso (1550–1608) emblemos lema³⁶. Šios emblemos ikonoje vaizduojamas varinis Mozės žaltys ant stulpo, ties kurio viduriu banguoja juosta su įrašu *Una salus*. Šis siužetas, toks mėgstamas Viduramžių ir Renesanso mene, pagrįstas Senojo Testamento pasakojimu: žmonėms, vedamiems Mozės per dykumą, nusibodo amžinas klaidžiojimas, vargas ir skurdus maistas. Jie pradėjo murmėti prieš Mozę bei patį Dievą ir buvo nubausti. Jahvė užleido ugninius žalčius, kurių įgėlimas buvo mirtinas. Žmonės maldavo Mozę gelbėti, ir jis meldėsi už savo tautą, prašydamas Jahvės pagalbos. Tada Viešpats pasigailėjęs liepė Mozei padirbinti varinį žaltį ir pridėti jį prie stulpo. Kai tik žaltys ką nors įgėldavo, tas žmogus pažvelgdavo į varinį žaltį ir likdavo gyvas (plg. Sk 21,4–9).

Ispanų kalba rašyta epigrama, paaiškinanti šios emblemos reikšmę, rodo, jog ji tokia pati kaip ir Kamerarijaus emblemos – tai išganymas per Kristų.

Kuria iš šių dviejų emblemų buvo remtasi dekoruojant Šv. Onos koplyčią, pasakyti sunku: skliauto tapybos siužetas šiuo metu vos įžiūrimas, nes yra gerokai išblukęs, o nuotraukos nepateikiamos nei Drėmos, nei Klajumienės knygose. Tačiau galime konstatuoti, kad mus dominantis įrašas yra dar vienas literatūrinės emblemos inskripcijos panaudojimo dekoratyviojoje emblematikoje pavyzdys.

³⁶ *Emblemata*, 648; taip pat Picinellus, 1695, lib. VII, cap. VIII, 95.

(11) *Nec Salomon in omni gloria sua* (nė Saliamonas pačioje savo didybėje). Šiai lemai panaudota citata iš Kalno pamokslo, kuriame Jėzus ragina pasitikėti dieviškąja apvaizda: *Ir kam gi taip rūpinatės drabužiu?! Pasižiūrėkite kaip auga lauko lelijos. Jos nesidarbuoja ir neverpia, bet sakau jums: nė Saliamonas pačioje savo didybėje nebuvo taip pasipuošęs kaip kiekviena iš jų* (Mt 6,29; taip pat Lk 1,48).

Dieviškosios apvaizdos tema turėtų būti simboliškai perteikta ir skliauto tapyboje, tačiau dėl prasto apšvietimo ją sunku įžiūrėti.

(12) *Dat faciles ad superos vias* (palengvina kelią dangun). Emblema su tokia inskripcija, kurios ikonoje vaizduojamos kopėčios, mini Picinellas³⁷. Ji gali simbolizuoti pagalbą, globėją Mariją, išmaldą arba Šventąjį Raštą. Atsižvelgiant į kitų Šv. Onos koplyčios emblemų simboliką, šiuo atveju labiausiai tiktų Marijos Globėjos reikšmė (*Maria protetrix*). Picinellas aiškina taip: *Maria Virgo suo ad Deum interventu ac patrocinio scala mystica cognominatur, quae Verbo Divino e coelis in terras deferendo, et hominibus e terris ad coelos efferendis, humeros suavissimos nunquam non submittit. In rem presentem S. Fulgentius: „Facta est Maria scala coelestis, quia per ipsam Deus descendit ad terras, ut per ipsam homines ascendere mereantur ad coelos“* (S. Fulg. De laud. Mar.)³⁸.

Kadangi taikomojoje emblemoje ir lema,

³⁷ Picinellus, 1695, lib. XV, cap. XX, 34.

³⁸ *Mergelė Marija dėl [žmonių] užtarimo ir globos pas Dievą yra vadinama mistinėmis kopėčiomis; nešdama iš dangaus Dievo Žodį žemėn, ir keldama iš žemės žmones dangun, ji visuomet palenkia savo švelniausius pečius. Apie tai šv. Fulgencijus sako: „Marija tapo dangaus kopėčiomis, nes per ją Dievas nusileido į žemę, kad žmonės per ją taptų verti pakilti į dangų“* (Šv. Fulg., De laud. Mar.).

ir ikona yra tokios pačios, kaip ir literatūrinėje, be to išsaugota ta pati emblemos reikšmė, galima teigti, kad turime tikslaus literatūrinės emblemos kopijavimo pavyzdį.

(13) *Beatam me dicent omnes generationes* (palaiminta mane vadins visos kartos). Tai citata iš Marijos giesmės: *Mano siela šlovina Viešpatį, mano dvasia džiaugiasi Dievu, savo Gelbėtoju, nes jis pažvelgė į nuolankią savo tarnaitę. Štai nuo dabar palaiminta mane vadins visos kartos, nes didžiųjų dalykų padarė man Visa-galis...* (Lk 1,48)

Ši emblema nutapyta koplyčios lubose. Dideliame plote, kurio viršuje į juostą įkompuotas minėtasis įrašas, vaizduojama kylanti saulė su Marijos vardo monograma, o pakraščiuose – kelios džiaugsmingai ją pasitinkančių žmonių figūros.

Visose tautose saulė yra vienas iš seniausių ir svarbiausių simbolių, turintis daugybę reikšmių ir susijęs su ugnimi ir šviesa. Krikščionybės tradicijoje tai Kristaus ir tiesos, tam są nugalinčios šviesos, prisikėlimo ir amžinojo gyvenimo simbolis. Šitai šioje emblemoje išaukštinamas Marijos kaip Dievo Motinos vaidmuo.

Nors kitas dvi Šv. Onos koplyčios emblemų inskripcijos (7, 10) yra prastai išlikusios ir dėl to neįskaitomos, galima teigti, kad visas koplyčios dekoras susijęs su dieviškosios globos motyvu. Globos ir užtarimo temą padiktavo ir pats koplyčios pavadinimas – ši koplyčia buvo vadinama Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo ir Angelų Sargų vardu. Be poros Šventojo Rašto citatų, beveik visos šios koplyčios emblemos yra įvairių autorių temiška derančių emblemų kopijos, perpieštos ant skliautų nekeičiant nei įrašo formos, nei ikonos.

Šv. Jonų bažnyčios vidurinė nava (virš presbiterijos):

(14) *Feriar dum audiar* (būsiu mušamas, kad būčiau girdimas). Taikomosios emblemos ikonoje nupieštas laikrodžio ciferblatas su svarsčiais. Tokią pačią emblemą mini Jokūbas Masenijus (Jacob Masen SJ, 1606–1681) savo „emblemų enciklopedijoje“ *Slaptosios tiesos atspindžių veidrodis* (VI, 67)³⁹. Neatskleisdamas nei simbolinės laikrodžio reikšmės, nei kaip ji galėtų sietis su minėtąja inskripcija, Masenijus tiesiog lakoniškai paaiškina, kad tai dvaro gyvenimą atspindinti emblema: *ita aulici multa patiuntur dura, ut aliquando ab aliis audiantur* (taip ir dvariškiai patiria daug sunkumų, kad kada nors kiti jų klausytųsi).

Picinellas taip pat mini šią lemą – ji pateikiama skyrelyje, skirtame laikrodžio simboliškoms reikšmėms aptarti⁴⁰. Jis rašo: *Ita S. Apostoli, ut toto orbe Evangelium praedicarent, tormenta ac plagas lubenti acceperunt animo. Ad Praedicatorem, veluti Mundi rationalis horologium, conversus S. Augustinus dixit: „Praedica salutem Domini, ne praedices in prosperis et obmutescas in adversis“ (S. Aug. Psal. 70, conc. I). Et rursus: „Fortes in Ecclesia adhaerent ori Dei, ut sine timore praedicent veritatem“ (S. Aug. l. 2. cont. Petil. cap. 104)*⁴¹. Šis aiškinimas iš

³⁹ Jacob Masen, *Speculum Imaginum Veritatis Occultae*, ed. tertia prioribus correctior, Köln: J. A. Knickius, 1681, 765.

⁴⁰ Picinellus, 1695, lib. XXI, cap. X, 149.

⁴¹ *Taip ir šventieji apaštalai mielai ištvėrė kankinimus ir smūgius, kad visame pasaulyje skelbtų Evangeliją. Šv. Augustinas, kreipdamasis į Pamokslininką lyg į racionaliojo pasaulio laikrodį, sakė: „Skelbk Viešpaties išganymą tam, kad nekalbėtum sėkmėje ir nenutiltum nesėkmėje“ (S. Aug. Psal. 70, conc. I). Ir dar sykį: „Stiprieji Bažnyčioje priglunda prie Dievo veido, kad be baimės skelbtų tiesą“ (S. Aug. l. 2. cont. Petil. cap. 104).*

esmės sutampa su Masenijaus pateikiama emblemos interpretacija ir kiek papildo ją – pasitelkęs citatas iš šv. Augustino raštų, Picinellas atskleidžia laikrodžio kaip pamokslininko metaforą.

Taigi šiuo atveju bažnyčioje regime ir formos, ir turinio atžvilgiu tiksliai nukopijuotą literatūrinę emblemą.

Šv. Jonų bažnyčioje ši emblema, kaip ir kitos trys šio ciklo emblemos, susijusi su šv. Jono Krikštytojo istorija, nes visos jos yra išdėstytos aplink paveikslą, kuriame vaizduojama šv. Jono Krikštytojo galvos nukirsdinimo scena. Evangelijose pasakojama, kad šv. Jonas Krikštytojas nepabūgęs viešai pasmerkė Galilėjos valdovo Erodo Antipos, neteisėtai vedusio savo brolio žmoną Erodiadą broliui dar esant gyvam (Mt 14,3–12; Lk 3,19–20; Mk 6,17–28). Už tai jis buvo uždarytas į kalėjimą ir galiausiai nukirsdintas. Tad nagrinėjamoji inskripcija *Feriar dum audiar* išreiškia jokiais kankinimais nepalaužiamą šio šventojo atkaklumą, pasiryžimą smerkti tai, kas nedora.

(15) *Frangor, non flector* (dūžtu, bet nelinkstu). Pagal Picinellą, tai lema emblemos, kurios ikonoje vaizduojamas stiklas arba krištolas (*vitrum*)⁴². Kaip tik tokį simbolį – įskilęs stiklas ant raudonai dengto stalo – matome ir Šv. Jonų bažnyčios sienų tapyboje.

Stiklas arba krištolas interpretuojamas dvejomis. Tai nekantrumo arba kankinių metafora. Kadangi taikomoji emblema susijusi su šv. Jono Krikštytojo kančia, ji simbolizuoja kankinystę. Picinellas aiškina taip: [...] *Sancti Martyres, instar purissimi vitri, maluerunt corpora sua frangi, quam ad idolorum cultum flecti.*

⁴² Picinellus, 1695, lib. IX, cap. XVI, 330.

S. P. Augustinus: „*Mortem hominibus comminatus est Deus ne peccarent: mortem Martyribus inimicus comminatus est, ut peccarent. Illi ut morerentur, peccaverunt, Martyres mortui sunt ne peccarent. Unde illis poena inflictata, inde istis gloria suscitata*“ (S. Aug. Serm. 25 ex addit. a Sirmondo)⁴³.

Šiuo atveju dekoratyvioji emblema vėlgi yra tiksliai literatūrinės emblemos kopija.

(16) *Aliis serviendo consumor* (kitiems tarnaudama nykstu). Mūsų naudotoje literatūroje beveik tokia pati inskripcija (*Aliis in serviendo consumor*) pateikiama kaip vokiečio Gabrielio Rollehageno (1583–1619) emblemos lema⁴⁴. Ikonėje vaizduojama žvakidė su degančia žvake. Epigrama, aiškinanti tiek verbalinius, tiek vizualinius simbolius, neminama. Tačiau embleminės kompozicijos reikšmę nesunku įspėti.

Deganti žvakė – tai tikinčio žmogaus, laikomo Dievo rankose, ir skleidžiančio Kristaus šviesą, metafora. Tekstas išryškina ir kitą – žvakės išnykimo aspektą, kuriuo išreiškiamas nepalaužiamas šv. Jono Krikštytojo atsidavimas Viešpačiui, Jo skirtam tikslui, net jei tai veda į kančią ar tragišką žemiškojo gyvenimo baigtį.

(17) *Caesa triumpho* (nukirstas nugaliu). Ši inskripcija yra šalia piešinio, vaizduojančio lauro medį. Tokią pačią lemą aptikome Picinello emblemy rinkinyje, vartojamą kartu su lauro simboliu: *Laurus, ferro nunquam circumcisa,*

⁴³ Šventieji kankiniai lyg tyriausias kristolas labiau norėjo, kad jų kūnai būtų „sudaužyti“, nei „palenkti“ prie stabų garbinimo. Šv. Tėvas Augustinas sakė: „Dievas žmonėms pagrasino mirtimi, kad jie nenusidėtų; nedraugas gi pagrasino mirtimi kankiniams, kad jie nusidėtų. Pirmieji nusidėjo, idant mirtų, kankiniai mirė, idant nenusidėtų. Todėl pirmieji buvo nubausti, o antrieji – išaukštinti šlove“ (Šv. Aug. Serm. 25).

⁴⁴ *Emblemata*, 1363.

*deformem frondium luxuriem contrahit, sylvasque ingloria habitat. At crebris falcibus incisa ac supputata, demum ramos, triumphantium coronis, aliisque festivis apparatus sufficiens, progerminat. Unde lemma: „Caesa triumpho“. Ita ferrum, in Sanctos Martyres desaeviens, ad felicissimos aeternae beatitatis triumphos assequandos iisdem deservit*⁴⁵.

Kankinius simbolizuojanti literatūrinė emblema buvo tiksliai nukopijuota Šv. Jonų bažnyčiai papuošti.

Šiame emblemy cikle buvo panaudotos skirtingos literatūrinės emblemos, vienijamos bendros kankinystės temos. Šią temą mini ne tik Picinellas, aptardamas minėtas literatūrinės emblemas, bet išreiškia ir emblemy apsuptytas piešinys, kuriame vaizduojamas šv. Jono Krikštytojo galvos nukirsdinimas. Šis itin dažnas dailėje šventojo gyvenimo siužetas ir yra raktas į emblemos interpretaciją.

Šv. Teresės bažnyčia:

Dekoruojant Šv. Teresės bažnyčios šoninių pereinamųjų koplyčių skliautus (apie 1764 m.), buvo pasitelkti Adriaeno Collaerto raižiniai, iliustruojantys 1613 m. išleistą šv. Teresės biografiją *Vita B. Virginis Teresiae a Jesu*, ir Arnoldo Westerhauto raižinių ciklas *Vita Effigiata della Serafica Vergine S. Teresa di Gesù* (XVIII a.), sudarytas iš raižinių su trumpais lotyniškais ko-

⁴⁵ Picinellus, 1695, lib. IX, cap. XVII, 211: *Laurus, niekuomet negenėtas peiliu, netvarkingai apželia vešlia lapija ir miškuose įsigali netvarka. Tačiau daug sykių nugenėtas peiliais ir apipjaustytas, jis galiausiai užaugina šakas, naudojamas triumfuojančiųjų vainikams pinti ir kitiems švenčių renginiams. Iš čia lema: „Nukirstas nugaliu“. Lygiai taip peilis, siautęs prieš šventuosius kankinius, pasitarnavo jiems siekiant laimingiausios amžinosios palaimos pergalės.*

mentarais⁴⁶. Tačiau šios bažnyčios ikonografi-
ją tyrusi Račiūnaitė teigia, kad buvo naudota-
si ir emblemine literatūra⁴⁷. Tad šiuo atveju pa-
bandėme patikrinti, kokia medžiaga dispona-
vo dekoru kūrėjai, nekeldami klausimo, ar ji
jau buvo panaudota šv. Teresės biografijose,
ar buvo nukopijuota iš literatūrinių emblemų
ar kitų šaltinių ikonografinės bažnyčios pro-
gramos sudarymo metu. Deja, nustatyti pavy-
ko tik dviejų inskripcijų kilmę.

(24) *Fortitudo et decor* (stiprumas ir gro-
žis). Tai citata iš Senojo Testamento Patarlių
knygos (Pat 31,25): *Fortitudo et decor indumen-
tum eius* (stiprumas ir grožis – jos apdaras).

Freskoje vaizduojama vienuolių aprangos
dalis – škaplierius. Šis vienas pagrindinių kar-
melitų vienuolijos atributų tapo pamaldumo
Marijai simboliu. Tai susiję su pasakojimu apie
vienuolius, gyvenusius netoli Nazareto ant
Karmelio kalno, jie savo gyvenimą buvo pa-
skyrę Švč. Mergelei Marijai garbinti. Kai vie-
nuolyną užpuolė saracėnai, dalis vienuolių pa-
sitraukė į Europą. Tarp pasitraukusiųjų buvo
ir Simonas Stokas, išvykęs į Angliją. XIII a.
viduryje Anglijoje prasidėjus karmelitų perse-
kiojimams, Simonas karšta malda kreipėsi į Švč.
Dievo Motiną, prašydamas pagalbos. 1251 m.
Kembridžo vienuolyne jam apsireiškė Merge-
lė Marija ir įteikė škaplierius. Marija tuomet
pasakiusi, kad tai būsiąs jos globos ženklas, ir
tas, kas nešios škaplierius, gaus atsivertimo ma-
lonę ir nepažus⁴⁸.

(26) *Nutrit et protegit* (maitina ir sergsti).
Tokią lemą mini Masenijus⁴⁹. Šios emblemos

⁴⁶ Račiūnaitė, 2003, 212.

⁴⁷ *Ten pat.*

⁴⁸ Pgl. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, s. v. Ma-
rija (Švč. M. Marija Škaplierinė, 12).

⁴⁹ Masen, 1681, 53 (XXXI emblema).

ikonoje vaizduojamas alyvmedis. Vienoje jo
pusėje spindi saulė, kitoje kabo sunkūs debe-
sys, o po medžiu slepiasi naminiai gyvuliai⁵⁰.
Epigrama paaiškina, kad ši emblema simboli-
zuoja taiką. Mūsų atveju ir ikonos simbolika,
ir visos emblemos reikšmė yra kita.

Bažnyčios freskoje vaizduojama višta, glo-
bianti po savo sparnais jauniklius, tolumoje ma-
tyti degantis kalnas. Tai populiarus dieviškosios
globos ir apvaizdos simbolis. Todėl nusprendė-
me paieškoti nebūtinai tokios pačios, bet galbūt
panašios (modifikuotos) emblemos inskripcijos,
šalia kurios būtų mūsų nagrinėjama ikona.

Emblemą su tokia pačia ikona ir panašia
lema – *Alit et protegit* – radome Henkelio ir
Schönes emblemų sąvade⁵¹. Jos autorius – vo-
kietis Peteris Iselbergas (apie 1568–1630).
Kaip rodo epigrama, ši emblema simbolizuo-
ja krikščionišką valdovą, rūpestingai globojantį
savo pavaldinius⁵².

Ši Iselbergo „politinė“ emblema (visas šio
autoriaus kūrinys vadinasi *Emblemata Politi-
ca*), kiek pakeitus jos lemą, galėjo būti Šv. Te-
resės bažnyčioje esančios emblemos formalu-
sis pagrindas. O atitinkamą religinį turinį, be
abejo, lėmė jos buvimas bažnyčioje.

Pabaigai galėtume pridurti, kad Šv. Teresės
bažnyčioje ne tik skirtingos kilmės emblemų in-
skripcijos, bet ir pačios emblemės kompozici-
jos yra pakankamai individualios ir nesudaro tam
tikrų ciklų⁵³. Bendra yra tik tai, kad visos jos rep-

⁵⁰ Masenijaus knygoje emblemų „piešiniai“ nepatei-
kiami, tiesiog atpasakojami jų siužetai.

⁵¹ *Emblemata*, 851.

⁵² *Pulos alitque protegitque gallina:*

Nutrit, tuetur, auget, ornat, et mactat

Civeis bonus Princeps beatitate omni.

⁵³ Tai lemia emblemų išdėstymas specifinėje bažny-
čios erdvėje – jos yra pereinamų koplyčių skliautuose, ku-
riuos vieną nuo kito skiria archivoltai.

rezentavo basųjų karmelitų ordino dvasingumą, ordino steigėjos ir šventosios gyvenimą.

Nors aptarėme toli gražu ne visas Vilniaus bažnyčių emblemų inskripcijas, visgi galime padaryti šiokių tokių apibendrinimą. Tyrimas parodė, kad Vilniaus bažnyčias puošiančios taidomosios emblemos yra skirtingos kilmės. Vienos jų tiesiog nukopijuotos iš garsių XVI a. emblemų kūrėjų (Camerarius, Giovio, Contile, Pittonni, Colonna ir kt.) knygų, išsaugant ir tą patį pavidalą, ir turinį, kitos – tai variacijos naudojantis gerai žinomomis įvairios tematikos to meto emblemomis, šiek tiek keičiant tiek verbalinę, tiek vizualinę dalį ir pritaikant

jas prie bendros bažnyčios ar koplyčios puošybos idėjos, kai kurios emblemos sukurtos inskripcijai panaudojus Šventojo Rašto fragmentus.

Dažnųsyk emblemos jungiamos į grupes (paprastai iš 4 arba 6 emblemų). Jų vienovė lemia ne tik tam tikras išdėstymas architektūrinėje erdvėje (konkrečioje koplyčioje arba ratu aplink centre esančią freską), bet ir bendra tema, susijusi su kokiu nors šventuoju (šv. Kazimieru, šv. Jonu Krikštytoju).

Tenka apgailestauti, kad daug taikomųjų emblemų lemų taip ir liko neidentifikuotos. Lieka nežinomi nei pirminiai, nei antriniai jų šaltiniai. Tam būtini nuoseklūs kompleksiniai literatūrologų, menotyriminkų ir istorikų tyrimai.

APPLIED EMBLEMS IN VILNIUS CHURCHES AND THEIR LITERARY SOURCES

Veronika Gerliakienė

Summary

This article deals with applied emblems found in open Vilnius churches, decorated in the 16th–18th centuries. There are twenty–seven decorative emblems placed on the ceilings and arches of the churches. The verbal part of these emblems, called *inscriptio* or *lemma*, is the object of the article.

In the 16th century when European literature was enriched with a new genre of emblem, the artists and craftsmen began to use these emblems as a decorative element in their works such as jewelry, armours, carpets, bells, plates, furniture etc. The same phenomenon is seen in the decoration of Vilnius churches.

Our research proved that people who worked out the idea of the decoration of the church used two sources for decorative emblems – the Bible (a short quotation from the Bible was used as an inscription) and well-known literary emblems. Speaking about the latter source, some decorative emblems are exact copies of the works of famous 16th century writers, where inscription, icon and concept are taken without any changes. Others show variations on popular literary emblems of that time. Modifications could appear both in verbal and in visual part, thus entirely changing the idea of the emblem.

Gauta 2005 09 28

Priimta publikuoti 2005 10 24

Autorės adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
El. paštas: veronikager@yahoo.com